

Езикови стереотипи и полско-чешки и чешко-полски апроксимати

Дариуш Ткачевски (Катовице)

Стереотипи являются интердисциплинарной общественной проблемой (психологической, социологической, исторической и политологической), а также и культурной (этнографической, литературоведческой и лингвистической). Статья представляет польско-чешские и чешско-польские стереотипы как историческое, культурное и психо-социологическое явление, демонстрирует взаимное восприятие языка „славянских соседей и братьев“ и теоретические проблемы языковых аппроксиматов (ложных лексических эквивалентов), соотнесенных к языковым стереотипам.

Stereotypes are an interdisciplinary social problem (psychological, sociological, historical and political), as well as a cultural (ethnographic, literary and linguistic) issue. The paper presents Polish-Czech and Czech-Polish stereotypes as a historical, cultural and psychosociological phenomenon and demonstrates the mutual perception of the respective language by the „Slavic neighbours and brothers“. It discusses the theoretical conceptualization of false friends in their correlation with language stereotypes.

Ключови думи: стереотипи, поляци и чехи, взаимни езикови хетеростереотипи, апроксимати (лъжливи еквиваленти)

За изследователя на полско-чешките културни и езикови контакти, взаимното мнение на „съседни от едно и то най-близкото славянско семейство“ народи, с различен в известна степен исторически опит, но служещи си с „почти един и същ език“, техните виждания и чувства на побратими, свързани с езика им, представлява необикновено богата научна тема, а същевременно вдъхновяваща и привлекателна изследователска задача. С тази задача авторът многократно се е занимавал, като винаги, всеки нов подход към тази тема, е поднасял интересни резултати и изводи. Настоящата статия разглежда полско-чешките и чешко-полските стереотипи като едно психо- и социо-лингвистично, но и културно явление, като представя и теоретичните проблеми на езиковите апроксимати, за да

може после да се отнесе към „фалшивите лексикални еквиваленти“, предизвикани от езиковите стереотипи.

Стереотипите (в това число и националните) представляват многократно изследван и обсъждан обществен (психологически, социологически, исторически и политологически), а също така и културен (етнографски, литературоведски и езиковедски) проблем. Разглеждането или описването на някого със стереотипи се нарича в разговорната реч **характеризиране (напъхване в едно чекмедже)** или **лепене на етикети**, както и модното в последно време **бял/черен пиар**, в зависимост от категоризирането – положително/отрицателно. Всъщност научният подход по въпросите на стереотипите води началото си още от 20-те години на миналото столетие¹. По-късно това явление е било многократно обсъждано и дефинирано, като е свързвано с английския и френския термин, с много по-широко значение, **image**, както и в полски и чешки разработки (Вжешински 2007; Барон [2014])с не твърде прецизното понятие **образ**. Последният термин е с неутрално значение (за разлика от стереотипите) и не се свързва с някакво негативно значение, а изразява по-широк спектър на мнения, възгледи, убеждения и представи.

Стереотипите (подобно на картините), можем да разделим на: **автостереотипи**, т.е. мнения „по отношение на себе си“ (по-скоро положителни и по-рядко неутрални или критични), обикновено „малко по-смекчено“ виждане/възприемане на самия себе си, своя народ, както и на **хетеростереотипи**, т.е. по-критично виждане и досадни оценки за другите хора, в случая, за чуждите/другите народи. През 60-те години във Франция е бил създаден нов термин – **имагология**, за определяне на изследванията на хетеростереотипите или вижданията за другите народи, който използват днес и полските изследователи (най-вече социолозите и историографите).

Езиковите стереотипи, които имат своята основа и мотивация в хетеростереотипите, типологично могат да бъдат общо характеризирани (заедно с полските примери), съгласно табл. 1.

¹ За пръв път това понятие въвежда известният американски политолог и публицист Walter Lippmann (1889–1974), който е нарекъл стереотипи „картините в нашите глави“ [*pictures in our heads*]. (Lippmann W.: Public Opinion, New York, 1922).

Таблица 1. Видове стереотипи

Вид	Обяснение	Примери
Образи	кодирани в езика според разпространеното схващане черти на дадения обект	<i>uparty jak osiol; zachowuje się jak prawdziwy mężczyzna; książd jest, ściśle rzecz biorąc, kawalerem*</i> ; <i>kalafior jest, ściśle rzecz biorąc, kwiatem*</i> [] (*Изразът <i>ściśle rzecz biorąc</i> тук показва, че изречението не се отнася до стереотипните представи, а по-скоро до „научния“ смисъл, който е в противоречие със стереотипните представи.)
Образци	кодирани в езика, какви според разпространеното схващане трябва да са чертите на дадения обект	<i>prawdziwego przyjaciela poznajemy w biedzie; prawdziwa cnota krytyk się nie boi; wierny jak pies</i> [Истинският приятел се познава в беда; истинската добродетел не се бои от критика; верен като куче]
Митологични представи	кодирания в езика, какви (в разпространеното схващане) биха могли да бъдат (и вероятно са) чертите на дадения обект	<i>Baba Jaga jest stara, brzydka i zła (por. Ciotka Teodozja wyglądała jak Baba Jaga)</i> [Баба Яга е стара, грозна и зла (por. Леля Теодосия изглеждаше като Баба Яга)]
Идеологични представи	кодирания в езика, какви (в разпространеното схващане) трябва да бъдат (и вероятно са) чертите на дадения обект	стереотип: демокрацията е най-висша форма на обществен строй, хората в такъв строй са щастливи (оттук идва и негативната характеристика <i>недемократично управление / правителство</i>)

Извори: Полски език. Енциклопедия в таблици. (ред. В. Мизерски), Варшава, 2005, с. 67.

От наша гледна точка най-интересни ще бъдат стереотипите, показващи как поляците и чехите гледат един на друг, нещо, което през последните десетилетия подробно се анализира и описва (Кишелевски 1995: 115–133; Валента 1995: 135–142; Грацова 1998; Полша–Чехия 1947; Жентара 1999: 24–28). За възникването, функционирането и изчезването на националните автостереотипи и хетеростереотипи са написани много разработки (Стериотипи 1995), провеждани са редица дискусии и вероятно още ще се говори по този въпрос. От историческа гледна точка функциониращите стереотипи са се зародили дълго преди формирането на съвременните народи, тъй като в тях се е отразило – нещо, което си заслужава да бъде изтъкнато – „ехо“-то на много индивидуални или групови наслаждения от далечното минало. Не по-маловажен фактор за тяхното създаване и поддържане, а и за тяхното изчезване, е била и тогавашната политика, особено външната, и свързаната с нея пропаганда. Трудно е да се повярва на това, но съществуването на стереотипите (правилни или неправилни

обективни мнения и оценки) има многовековна традиция, а полско-чешките исторически връзки и отношения (политически и културни) (Стереотипи 1995: 35–52) имат много дълга история и дори може да се каже, че в миналото двете страни са провеждали отдавна познатата „антисъседска пропаганда“, изразяваща се в негативни стереотипи². Още в трудовете на първите хронисти – Гал Аноним или Козма Пражки, се появяват негативни, съвсем не похвални описания за другия народ. Двамата взаимно обвиняват съседния народ във враждебност, страхливост, алчност, коварство и отмъстителност. Трябва да се отбележи, че ролята на летописците е била да формират общественото мнение в политически смисъл, следователно и в областта на външната политика, което е подсилвало държавите на Пястите или Пшемишловците, а по-късно на Ягелоните и Люксембургите. Майстор в това отношение е най-известният по това време полски хронист Ян Длугош, който в труда си *Годишници на Ян Длугош, сиреч летопис на славното Полско кралство*, неведнъж субективно и интуитивно интерпретира полско-чешките исторически връзки, изразявайки своите предубеждения и дори антипатия по отношение на някогашните или съвременните чешки владетели, давайки негативни оценки за техните качества. В *Годишниците* хронистът често дава израз на „черния пиар“ (или още по-досадно „изтипосва чешките владетели“)³ (Желински 2008). На тези, често несправедливи, мнения се базират чак до XIX в. неговите велики наследници Адам Нарушевич и Йоахим Лелевел, които обаче правят това малко по-съзнателно, прилагайки една мнима „безпристрастност“. Такива политически обусловени схващания за съседните народи днес не може да бъдат третираны като класически хетеростереотипи.

Според нас интересни ще бъдат не мненията и представите, мотивирани от политиката на управляващите, а тези полско-чешки стереотипи, които засягат съответните езици – почти еднакви в зората на своето възникване и твърде близки дълго след това. Езиковата общност (близкото родство на езиците, които първоначално са били диалекти на праславянския) е изключително благоприятна за взаимното проникване на нашите култури. Културните постижения на Велика Моравия, първата съвременна славянска държава, и преди всичко „езиковата мисия“ на Кирил и Методи, донася първия систематизиран език на двата народа – староцърковнославянския. Двата езика постепенно започват да живеят свой самостоятелен

² На свой ред хетеростереотипите (по-критичните) в Чехия, в по-голяма степен засягат „*вечните и най-близките*“, в буквален и преносен смисъл, народи-съседи: германци, австрийци, евреи и цигани/роми, а много по-снизходително (често пъти с известна доза симпатия) ще се отнасят до словаците и поляците, въпреки че наблюдаваните в последно време негативни кампании, вероятно „ръководени отгоре“, срещу полските храни и туристи, противоречат на тази теза.

³ [...] по отношение на чехите и моравяните, осмивайки ги за техния начин на живот и поведение, езика, с който си служат, затвърдявайки по този начин негативното възприемане на тези народи от страна на поляците.

живот, еволюират, въпреки че взаимното влияние е било значително, особено през периода на мирната християнизация, навлизаща от Чехия. В полския език за постоянно навлизат названия, свързани с литургията, термини, заети от чехите (и най-често по чешки модел) от латински или гръцки⁴. Полският език е приел и някои правно-административни термини, а също така и термини от други области⁵. През следващите векове властващите династии в двете страни допринасят за по-нататъшното взаимно популяризиране на братските култури. И така, по образец на Карловия университет в Прага, е възниквала Краковската академия, а професори от пражкото учебно заведение често гостуват в Краков. Идеите на чешкия хусизъм достигат до Полша, а заедно с тях и сектата на арианите и философията на прочути чешки мислители като Я. А. Коменски. Успоредно с националните езици се развива и литературата на двата народа, която в течение на вековете е постигнала върхови постижения и усъвършенствайки художественото майсторство. Понастоящем двата народа говорят два много близки, напълно развити и кодифицирани западнославянски езици, но в един системно ограничен териториален обхват и преходни диалекти и наречия, каквито са лашките и силезийските диалекти. Поляци и чехи безпроблемно могат да се разбират по обикновени житейски въпроси (особено що се отнася до „пазарния стоково-паричен оборот“)⁶. Обикновеният поляк, особено този от южните райони на страната, където жителите си служат със силезийското наречие, пълно с названия от чешки или славянски произход, без особени трудности ще разбере чеха или моравянина⁷, дори те да си служат с литературния стандарт или с разговорния език. Младите хора от Полша, слушайки чешкия младежки сленг (пълен с англицизми), придружен от жестове и мимика, без особено усилие ще се досетят за смисъла на изказа на техните връстници. В случаите на типичния студентски сленг обаче на общочешкия интердиалект (*obecná čeština*) или нормирания литературен чешки език, въпреки привидните прилики, думите, които в двата езика звучат еднакво (защото имат еднакъв праславянски произход), могат да предизвикат недоразумения по отношение на тяхното значение. Въпросът се усложнява и от споменатите вече взаимни хетеростереотипи, засягащи двата езика. От друга страна обаче, за радост

⁴ Напр.: *pacierz, diabeł, poganin, apostoł, kościół, ołtarz, chrzest, Rzym, krzyż*.

⁵ Напр.: *szlachta, rzesza, korona, starosta, miasto, pokój*.

⁶ Въпреки дигиталността на телевизионното предаване в южната част на Полша и северната на Чехия, двата народа „надничат“ към своите телевизионни програми и в този случай, няма как да говорим за езикови бариери. Кинематографите на двете страни, сами по себе си са уважаващи се взаимно марки, а обемът на туристическите връзки, както полскофилското и чешкофилското лоби в двете държави са един чудесен принос за развитието на науката за двата братски езика

⁷ Напр.: *coś funguje* = ‘coś działa’, *siednąc na klin* = ‘siąść na kolana’, *przać komuś* = ‘kochać kogoś’

на полските бохемисти и чешките полонисти, изчезват или се неутрализират злонамерените образи и примери, а се формулират нови, пълни със симпатия мнения. Езиковото „криво огледало“ е извън времето – езикът на южните ни „братя“ размива обикновения поляк и обратно. По-голямата част от поляците намира чешкия език за *смешен* или *детински*, а интересното е, че и чехите по подобен начин възприемат полския (Местан 1995: 39)⁸. Поляците възприемат чешкия език малко иронично и заради неговите специфични прозодични и фонетични характерни черти: странно им изглежда неговото инициално ударение (на първата сричка) и специфичната възходяща и невинаги низходяща интонация на фразата, неговият квантитет, т.е. удвоената дължина на гласните, мекото произношение на съскавите съгласни. Подозрения в нашите сънародници събужда също така и оригиналният чешки правопис, пълен с диакритични знаци – както казват поляците – пълно е с „колелца, чертички, покривчета, ударения и птички“. Те не си дават сметка, че една такава малка чертичка не означава ударение, а е важен белег за смисъла на думата и че нейното отсъствие може да доведе до голямо недоразумение (напр.: *neřád/nerád* (безредие/неохотно), *hezky/hezky* (хубав/хубаво), *Pořad o Leninovi/Pořád o Leninovi*, *Dívka s mušlí/Divka s musli*. (Тарайло-Липовска 2000: 15–17). Чехите пък не особено старателно (поради липсата на носови гласни) се отнасят към нашите „опашчици“ на *q* и *ɟ*, и чертичката на *l̥*. Оттук и името на нашия бивш президент и лауреат на Нобелова награда L. Wałęsa най-често се изписва като *Wałęsa* или *Walęsa*, а пък уж полската табела с надпис „*autostrada z nalepką*“ в м. *nalepka* (етикет, картичка с адрес) е вече забавно престараване. Чешкото вибриращо (фрикативно) *ř* за поляците (и за начинаещите бохемисти) е доста трудно за произнасяне⁹, а в полското произношение като [ж] на (някогашното меко г) и *ž* е един и същ звук, така както на *ch*

⁸ През Средновековието, чак до средата на XVI век в Полша се е смятало, че Чехия е имала по-високо цивилизационно развитие, а полските писатели са обичали да употребяват бохемизми, давайки за пример на своите съотечественици чешкия език. По същото време, сред чехите, в това число и сред редовете на чешките интелектуалци, оценяващи бързото развитие на полската литература, е господствало убеждението, че полският език е смешен и грозен. През 1571 година известният чешки филолог и теолог Ян Блахослав е писал, че поляците се отличават с това, че говорят „на нос“ и че езикът им е грозен. Така че, в XVI век, чехите са критикували полските носови гласни, които не съществуват в чешкия език. (...). По-късно и дори до днес, на тях не им харесва извънредно големия брой меки съгласни. На чехите, полският език им прилича на езика на малките деца, които още не могат да говорят добре. Освен това, в полската лексика има изрази, които в чешкия се смятат за архаични и са присъщи на езика, характерен за чешкото село. Затова много чехи се присмиват на полския език, считайки, че той е една архаична, примитивна и инфантилна деформация на чешкия език.

⁹ Напр.: популярното české říkanky (скоропговорки) за упражняване на произнасянето на тези звуци: Kmotře Petře, nepřepřete toho vepře!, Třista třicet tři stříbrných stříkaček stříkalo přes třista třicet tři stříbrných střech.

(в славянските думи) и на *h* (в заемки)¹⁰. От другите фонетични явления трябва да се споменат сонорните съгласни *r* и *l*, които заместват гласната в сричката¹¹, приблизително еднаквото произношение на *i/y* и редуцираното *l'*¹². В областта на лексиката съществува предразсъдъкът, че чешкият звучи като старополски (славянско наследство), но по-популярно е да възприемането му като детски език, инфантилен, защото чехите говорят с умалителни (с допълнителна интонация и мекост на звуковете), напр.: *včera, kočka, škola*. Това е погрешно схващане, защото някои думи-лексеми, възприемани от полския слушател като умалителни от езика на децата, в своята речникова неутрална версия имат само привидна умалителна форма във вид на суфикс –ек, -ка, която полякът погрешно възприема като такава¹³. Не трябва да забравяме, че някои чешки суфикси, които образуват прости умалителни, „имитират“ полските хипокористични наставки (умалителност от втора степен), които са гальовни¹⁴. Такова впечатление могат да направят също и думи с неутрално съдържание в чешкия, които у поляка предизвикват „асоциации“ за нещо неприлично или „по-остри“ погрешни конотации¹⁵. Полякът възприема чешкия език, пародията или стилизациите по негово подобие, като носител на нещо хумористично. Това много често се използва от естрадни и кабаретни изпълнители в измислянето на подобни „чешки версии“ или псевдопреводи, пародии на чешкия език¹⁶. Такива чешки цитати в полски „контекст“ разсмиват дори и полския бохемист, но вече псевдоуроците¹⁷ по чешки разсмиват в значително по-малка степен. Полските шеги по отношение на чешкия език се базират на така разбираната тенденция за умалителност и гальовност¹⁸. С подобен характер на езикови шеги са псевdochешките названия за някои

¹⁰ Напр.: Полякът ще произнесе еднакво *prach/prah* (*npax u праг*), *chlad/hlad* (*хлад и глад*). С цел да се постигне правилна артикулация, за поляците бяха създадени текстове за упражнението, напр. *Při sáhodlouhém výslechu bulharskými pohraničníky se vyslýchaný holohlavý hrdlořez nehorázně chlubil, holedbal, ba chvástal, z*

¹¹ Напр.: *vlk, smrt, Strč prst skrz krk*.

¹² Напр.: *Od poklopu ku poklopu* Куклоп *kouli kouli*.

¹³ Напр.: *chlebiček, kočka, maminka, tatínek, babička, dědeček, radiovka, konvalinka, hračky, míčky*.

¹⁴ Напр.: *Aničko, dej dědečkovi pusinku. Umyj si ručičky/Aniu, daj dziadkowi buzi. Umyj sobie rączki* (а не: *Aneczko, daj dziadeczkowi buzinkę. Umyj sobie rączeczki*) (Пак там, с. 54.)

¹⁵ Напр.: *dupačky, jeptiška, dívka, žížala, rýpadlo* или погрешната интерпретация на „невинното“ за чеха (и вулгарно за поляка): *dupy, dupy, dup!* ('tupu, tupu, tup!'), *pupa* (какавида).

¹⁶ Класически пример в това отношение е кабаре на Олга Липинска, представящо пародии на сценки и песни от пражкия „Semafor“ на И. Сухи и И. Шлитър, както и специализация се понастоящем в това отношение „Kabaret Pod Wyrwigroszem“, а също така и Яцек Жьобро, напр. пародията *Jožina z bažin*: www.youtube.com/watch?v=audMc2ptnWk; Jacek Ziobro jako Zdenek Bajerek (www.ekabaret.pl/video.php?cmd=click&id=854)

¹⁷ www.nonsensopedia.wikia.com/wiki/Język_czeski

¹⁸ Напр.: *Proletariusze wszystkich krajów łączcie się!//Proletáři všech zemí, spojte se! = Holodupki hop do kupki!*

неща (обекти); такива определения често пъти съдържат вулгаризми или „неприлични асоциации“¹⁹. Може да се спори по въпроса за качеството на езиковия хумор, използван при тези „шегаджийски“ определения, но едно е безспорно – тук се откроява често проявяващият се полски стереотип на третиране на чешкия език. Знаменателен аргумент на смешното над чешкото *j* за шегаджиите са фамилиите имена на световноизвестни жени, които съгласно чешкото правило за образуване на патронимични имена (явлението моция – създаване на феминитиви) придобиват женска форма със суфикс -ova²⁰. От друга страна пък, достойна за уважение е – в противоположност на полската свобода – формално-системната и семантична последователност на старателното изговаряне на *h/ch* и *ž/ř*, както и споменатите вече сонорни, и чешката тенденция за универбиране на многословните названия²¹.

Полският език също разсмива чехите, но в по-малка степен. От фонетична гледна точка поради твърдото изговаряне на шипящите съгласни наричат поляците *Pšonky/Pšonci/Pšonkové*²²; полските носовки напомнят на среднестатистическия чех звуците, които издават гъските²³, а полският доста либерален изговор на *h/ch* в интернационализмите (включително и тези, които са адаптирани в чешкия език), може да дразни братята-чехи. В сферата на лексиката (и словообразуването) е неразбираема постоянната употреба от страна на поляците на многословните названия, т.е. излишното аналитично словообразуване²⁴, от което много лесно чехите-шегаджии могат да направят пародии²⁵. Липсват форми от женски род за названия на лица или длъжности ((в полски с *pani* пред названието за м.р.) *pani inżynier*

¹⁹ И така, според „шегаджиите“: *gołąb* = *dachowy obsraniac*, *zając* = *polny zapierdalacz*, *parasol* = *szmatyczku na patyczku*, *łóżko* = *czworonożne jebadelko*, *frak* = *obustronny dupochlast*, *dwojaczki* = *dwa pepiczki z jednej piczki* и други повече или по-малко сполучливи уж чешки еквиваленти. Тук можем да цитираме и гатанката: *Dlaczego laska jest nebeska? Bo džinsy farbują!*

²⁰ Напр.: *Olivia Newton-Johnová*, *Hillary Clintonová*, *Agnieszka Hollandová* и т.н.

²¹ Напр.: *bloczek żywieniowy* (купон за храна) = *stravenka* (от *strava* – *xpana*), *bilet miesięczny na tramwaj* = *tramvajenka*.

²² Писано с главна или малка буква.

²³ Полският език се възприема от много чехи като „френския език на славяните“ (*francouzština slovanských jazyků*). За това допринасят типично полските носови гласни, а също така и реномето на полската литература в Чехия.

²⁴ От гледна точка на езиковата икономия, оптимално решение представляват чешките разговорни названия на документи и билети, напр.: *občanka*, *řidičák*, *kolejenka*, *jízdenka*, *vstupenka*, *letenka* и т.н..

²⁵ Защо калката на думата *automobil* е *samochód*, а не е *samojezd* (нали той пътува, а не ходи), както и създаваните на тази основа вицове от рода на: *Jak Poláci říkají ježkovi? Kartač/kaktus pochodový* (‘*maszerujaca szczyotka/kaktus*’); *kůň* = *samochod pochodový*, *lopata* = *řeczny przenošínik materiálůw sypkich*; *gychlík* = *šilena mašina*; *blecha* = *gangster košulovy*, *brýle* = *auslogi na drotach*, *kamzik* = *koza turystyčna*, *saze* = *presovana tma*, *tchýně* = *baba nepotřebna*, *vodovod* = *čuraček zazděny*, *neprůstelná vesta* = *kamizolka kuloodporna*. (<http://vtipy.chces.info/cizi-jazyky> [Dostęp: 20.06.2014])

= *inženýrka*, p. minister = *ministryně*). Според чехите полският езиков етикет при общуване е много раздут, в смисъл на обръщение един към друг – поляците са народ на панове, а чехите са много по-егалитарен народ – чешкото говорене на Ви и Ти разрешава този проблем по-добре²⁶. На тези характерни черти се основават чешките стилизации и пародии на тема полския език, както и вицовете, гатанките и различните псевдоуроци по полски език²⁷.

Не само тези споменати специфични черти на нашите езици будят иронични асоциации. На основата на полско-чешкото историко-културно съседство могат да се формулират известни наблюдения от социолингвистично естество. Различието в културите (плебейска срещу шляхтичка), формирано от историческите съдби, различията в менталитета и обичаите, произтичащи от религията и характерните черти, на съседните народи (германската дисциплина, австрийската предвидливост, старателност и добронамереност), натрупаният положителен и отрицателен индивидуален опит, както и субективните чувства на хората при полско-чешките контакти, са оказали влияние за възникването на известни, всеобщо функциониращи стереотипи – образа на поляка в Чехия и на чеха в Полша. Тези стереотипи намират своето отражение и в двата езика. Макар менталитетът на двата народа да е различен, двата езика са възприели тези стереотипи във формата на определения и фразеологизми, характеризиращи представителите на другия народ.

Според чешките образци полякът в миналото е бил отъждествяван с личност, на която не може да се има доверие, безотговорен човек и нечестен тарикат, та дори крадец и спонтанен грубиян. Върховен носител на всички тези негативни значения е писаната с малка буква дума *poláček/poláčekové*, което е израз на пренебрежение, ирония и неприязън (въпреки правилото за писане на названията на народностите с главна буква. Смиловите конотации на това название бяха широко възприети през седемдесетте и осемдесетте години (за това допринесоха тогавашните мас-медии по нареждане на властите), а откровено казано и самите наши сънародници поработиха за създаването на този свой образ. *Poláček* е популярно чешко фамилно име, *polačka* е долнокачествена чешка водка (дори нелегално произведена), продавана на поляците в павилионите на граничните райони. А пък *polák* (с малка буква) е пълнен с кромид чешки кренвирш (или *polský salám* – дебел салам от тлъсто месо), а също така и вид гмуркаща се патица, а *polská omáčka* – сладък, тъмен на цвят сос, с добавени към

²⁶ Напр. излишната трикратна употреба на думата *pan*: *Panie Nowak, pan zapomniel, że pan jeszcz nie jadł kolacji = Pane Nowaku, vy jste zapomněl, že jste ještě nevečeřel.*

²⁷ *Jak se řekne polsky?*: *svatba = pozwolenie na pierdolenie, prezervativ = galoša na kamoša, dvojčata = dva gizdy z jedej pizdy, trojčata = tri pupičky z jedej pičky, homosexuál = labužník prdelovy, slipy = futralok na měkyša, podprsenka = podpieroki na cicoki.* (<http://vtipy.chces.info/cizi-jazyky> [Dostęp: 20.06.2014])

него стафиди, бисквити и бадеми²⁸. Следва обаче да се знае, че *polka* като название на въртелив двутактов (сиреч половин тактов) танц, има чешко родословие от думата *půlka* (половинка).

В полския език изглежда не се е образувала такава лексема, обединяваща толкова много негативни чувства и понятия. Популярната дума в разговорния език *Pepik* или *Pepiczek* в смисъл на „чех“ също е иронична, но тя по-скоро изтъква добродушните и симпатичните черти на дадено лице, предимно смешни, на някакъв „многознайко“, по-рядко на хитър, глуповат, страхлив или пък язвителен. Често съм чувал израза *Pepiki są wredne* (*Пенуките са лоши*). Поляците, употребяващи този израз, със сигурност не си дават сметка за етимологията на тази дума, защото *Pepik*, *Pepiček*, *Pepe*, *Pepeča*, *Pepek*, *Peponuš*, *Pepan*, *Pepánek*, *Pepas*, *Pepásek*, *Pepi* са чешки умалителни (заети от немския език) на името *Józef* (и женска версия *Pepina*, *Pepeča*) или пък също (написано с малка буква) определение, означаващо уличник, апаш, тарикат от маргиналното общество на големия град, крадец от пражкия квартал Жижков или от Карлово поле в Бърно, човек, който се държи предизвикателно, служейки си с езика на крайните квартали (*pepický žargon*, *hantýrka*, *hantec* – тарикатски жаргон). Вероятно някой от нашите сънародници е чул случайно в някоя кръчма умалителното *Pepik*, *Pepiček*, харесало му, сторило му се шеговито, досадно и започнал по този ироничен начин да нарича чехите (*nenuki*). Това идиолектно название се е разпространило, харесало е на значителна част от населението и така е влязло в състава на фамилиарния разговорен език на младото поколение. С течение на времето са се формирали производни названия като напр.: *pepikland* (Чехословакия, Чехия), *pepikologia* (чешка филология, бохемистика); те обаче са употребявани от ограничен кръг хора. Подобно е и положението с чуваното често съчетание на съществителни *пепички-кнедлички*, съдържащо известна доза хумор.

В полския език са добили гражданственост такива определения с прилагателното *чешки*, като: *czeski film* (*nikt nic nie wie*), *czeski błęd czy czeska lipa* і *czeskie wojsko* (*чешки филм (никой нищо не знае)*, *чешка грешка* или *заблуждение* и *чешка армия*). Първото двучленно название (фразеологизъм) има лек пренебрежителен привкус, а именно, че *чешкият филм* е нещо объркано, неразбираемо, нелогично, налудничаво и т.н. Мотивация за възникването на този тип определения са може би налудничавите до абсурд чешки комедии от 70-те години или прекомерно интелектуализираните чешки психологически драми. Обаче прототипът е заглавието на чешката кинокомедия от 1947 г. *Nikdo nic neví*²⁹ (Никой нищо не знае). *Чешка*

²⁸ Значението на тези думи е взето от Речник 1989.

²⁹ Гротеска от времето на хитлеристката окупация: двама пражки трамвайни работници се опитват да спасят от Гестапо своята симпатична съседка, като се отърват от тялото на мъртво пиян германец – една доста сполучлива и забавна комедия от времето, когато окупацията не е

грешка означава разместване на буквите при писане на машина (напр.: *zs* вместо *sz*), но е трудно да се разбере, защо именно *чешка*, а не *словашка* да речем ... Определението чешки боклук (невярна информация, заблуждение), като символ за нещо некачествено, ерзац, първоначално е название на град в Изерските планини край Яблонец на р. Ниса (седалището на фирмата „Яблонекс“, столицата на производството на чешката изкуствена бижутерия). Чешколипските стъклари в миналото идеално са подправляли брилянти, смарагди и чешките гранати (Тарайло-Липовска 2000: 24). Изразът за *чешка армия* съдържа скрити негативни чувства по отношение на бойните качества на чешките войници, на техния морал³⁰. Обективно погледнато, това определение е дълбоко несправедливо по отношение на чешките герои. Мотивацията за неговото възникване вероятно е храбрият войник Швейк, а може би и защитата на Първата чехословашка република през 1938 и 1939 г. (завладяването на Судетите, немският диктат и прокламирането на Протектората). Тази оценка е като че ли един от най-трайните мисловни стереотипи на поляците по отношение на чехите.

Категорично положителни конотации съдържа понятието *czeskie piwo* (*чешка бира*), т.е. чудесна на вкус, с добра температура и естетично сервирана, бира с твърда пяна и златист цвят – типично чешко питие. Като синоним се употребява и названието *pilsner* (*пилзнер*), макар че тази дума означава по-скоро прочута марка бира, произвеждана по прастара рецепта в историческата пивоварна в Пилзен, а не въобще чешка бира, която има повече от сто разновидности. *Чешки кнедлики* (*кнедлички*) е подобно название за прочутите чешки варени тестени изделия с мая, сервирани най-често със задушено свинско месо в собствен сос и задушено зеле (на чешки т.н. *knedlowepřozelo*) и към това естествено – *пилзнер*. Недобре ориентираният поляк, чувайки, че на обяд ще има *кнедлики* (или *кнедлик*), свързва това с традиционните полски кнедли с пълнеж. Резултат от такава асоциация може да бъде разочарованието на полския клиент, но това е временно, тъй като след първото опитване това ястие се възприема като нещо нормално в Чехия³¹. Поляците, особено тези от по-старата генерация, са свикнали с известни езикови формули или по-скоро неточности (дори грешки), произтичащи от бързането, съкратеното мислене, неосъзнаването на грешката или чисто и просто от обскурантизъм³². За по-голямата част от полските купувачи

нищо забавно и комично. Участват известните чешки актьори И. Марван, Ф. Филиповски, Е. Линкерс и С. Нойман).

³⁰ Според разпространеното сред някои поляци мнение последният загинал чешки войник е по време на битката при Бяла гора през 1620 г.

³¹ Подобни гастрономически недоразумения може да се получат и ако си поръчате в чешки ресторант *volské oko*, което ще се окаже най-обикновените полски „*яйца на очи*“.

³² Все още продължава да се употребява названието *Чехословакия* (или неговата стара-нова версия *Чехо-Словакия*), название на държава, която не съществува от 1993 г. Поредната сте-

словашките продукти са чешки (какво ли биха казали по този въпрос словаците?). Обратното твърдение е рядкост (може би по-популярно е сред жителите на граничните райони на Малополша, областите край град Нови сонч или Подкарпатието. Напълно измамна, а в някои случаи опасна и дори рискована, е употребата на абсолютно дезактуализираното название *чехословак*, определящо както чеха, така и словака. Народ чехословаци – няма³³.

Нека обаче се върнем към полско-чешките езикови различия, които се превръщат в повод за създаването на взаимни хетеростереотипи на базата на не напълно разбраните от „славянските полиглоти“ думи, техните конструкции или цели изречения. Банално ще бъде да споменем, че езиците на тези два народа (заедно със словашкия, горно- и долнолужишкия и намиращия се в процес на изчезване – кашубски) са най-близки помежду си – принадлежат към групата на западнославянските езици. Много мои сънародници смятат, че някога е съществувал (и продължава да съществува) „чехословашки език“ или само чешки (за съжаление често пъти това е мнение на студентите от нехуманитарните специалности), затова с удивление приемат информацията, че в бившата Чехо-Словакия са били използвани два официални езика – чешки и словашки. Подобно твърдение поражда поредните въпроси по отношение на разликите – за най-важните лексикални и фонетични „несъгласия“ между тези езици. Често пъти се задава въпросът: „Как са се разбирали/се разбират чехите и словаците, дали са изучавали/изучават езика на своите побратими в училищата?“.

В разглежданата тема особено проблемна група представляват т.нар. апроксимати, сиреч, измамните еквиваленти, „думите-капани“ (*zradná slova*), „фалшивите приятели на преводача“ или „кароану“ (Тарайло-Липовска 2000: 9). Както е известно от теорията, а и от практиката на превода и дидактиката, известна опасност в тази област представляват тези лексикални единици, които формално са еднакви, но имат различно значение. В полския и чешкия език, два близки по родство и генетично твърде подобни езика, съществуват много такива „измамни думи“ или „лексикални капани“. В славянските езици се появиха значителен брой названия

реотипна грешка от подобен характер произтича пък от незнанието и даже от подценяването на чешко-словашките различия и дори дразги. *Чехо-Словакия* е била наричана *Чехия*, *Чехия* е била бъркана със *Словакия*, а *Словакия* – с *Чехия*. Изречения от типа: *Пътувайки през Чехия спрях в Жилина*, както и *В Чешките Татри има чудесни условия за ски-спорт* са доста популярни и често нелогични мисловно-езикови лапсуси.

³³ Доста „дразнещо“ е това название на лице, чиято майка е била чехкиня, а бащата – словак (или обратно) или пък спортист от националния отбор на бивша Чехословакия. По-малко дразнещо ще бъде да се употребява това название за определяне на гражданин на бившата държава – Чехословашката Република, на спортист, член на националния отбор на ЧССР, или на привърженик на идеята за обща държава на чехи и словаци (в известен преносен смисъл се говори така и за Т. Г. Масарик и М. Р. Щефаник.

и термини за определяне на понятието апроксимация³⁴, както и неговите резултати, тези „мними междуезикови еквиваленти“. За апроксимати³⁵, или „измамни думи“, в полския и чешкия език могат да се приемат такива лексикални единици, които в двата езика формално са идентични или подобни, но по значение или/както и по стил – различни. Типологията на споменатите „измамни думи“ може да бъде представена по следния начин: 1) системни и текстови апроксимати; 2) частични и цялостни апроксимати; 3) стилкови апроксимати; 4) апроксимати от чужд произход; 5) граматични (формални) апроксимати; 6) артикулационни апроксимати; 7) словообразователни апроксимати (Лотко 1992). Такива лексеми представляват хармонични полско-чешки двойки, чието значение е придобило различен характер, въпреки своето еднакво първоначално съдържание от праславянско време. Добър пример в това отношение е прилагателното *czerstwy/čerstvý* – чехът и полякът могат да го възприемат различно. Чехът, искайки да купи *čerstvé pečivo/czerstwe pieczywo* в Полша, има опасност да купи сух хляб, тъй като на чешки *čerstvý* означава „свеж, пресен“, а на полски – сух, твърд, не пресен по отношение на хлебните изделия (и здрав, силен и с румено лице – по отношение на човек или вида на лицето). Подобни забавни недоразумения може да предизвика употребеният с добри намерения полски глагол *pachnieć*, тъй като на чешки *pachnout* означава „мирише неприятно, смърди, воня“ (напр. *te kwiaty pachną / ty květiny pachnou*). Да не споменавам и за неутралния полски глагол *szukać (hledat)*, чиято чешка иронична версия *šukat* има доста своеобразно допълнително значение (вулгарно) освен основното си ‘въртя се, суеят се’³⁶. Подобна двузначност поражда и невинният полски *ser (sýr, сирене)*. Полският *chleb z serem* (хляб

³⁴ Апроксимация /aproximace/ (приближение), представяне/онагледяване на нещо, което не е точно, но дотолкова близко, че може да се използва. Други определения и термини: на полски: *falsi-ekwiwalencja międzyjęzykowa, homonimia (międzyjęzykowa, heterofemia międzyjęzykowa, heterosemia, mylące podobieństwa językowe, relacje mylących podobieństw międzyjęzykowych*; чешки: *mezijazyková homonymie*, руски: *межъязыковая омонимия, междуязычная аналогия, межъязыковая омонимика* и английски: *misleading words* (Лотко 1998).

³⁵ Апроксиматите също имат други синонимни определения: на полски *zdradliwe wyrazy, fałszywi przyjaciele tłumacza, pozorne odpowiedniki, pułapki leksykalne, tautonimy, złudne odpowiedniki, wyrazy o podobnym brzmieniu o odmiennym znaczeniu, wyrazy o identycznym lub podobnym brzmieniu, wyrazy o identycznym lub podobnym zapisie, lecz o odmiennym znaczeniu*; на чешки: *zrádná slova, mezijazykové falsiekvivalenty, falešní přátelé překladatele*; на словашки: *zradné slová, falošní priatelia prekladateľa, medzijazykové homonymá*; на български: *лексикални усредници*; на руски: *междуязычные аналогемы ложные эквиваленты, ложные друзья переводчика*; на немски: *Irreführende Fremdwörter, falsche Freunde des Übersetzters*; на френски: *les faux amis du traducteur, pièges du vocabulaire* и на английски: *false friends* (Лотко 1992: 8–9; 1998).

³⁶ Госпожа Новакова (чех.) сигурно ще се почувства обидена (или в най-добрия случай засрамена), ако нервираният пан Ковалски ѝ каже на полски: *Szukałem pani dwie godziny (ew. Wyszukałem nowego pracownika)*. За не говорим за „порнографската“ популярна полска песен *Kukuleczka kuka, chłopiec panny szuka...* (където чешкото *pannu* на полски означава *девственница*).

със сирене) възбужда у чеха асоциация за хляб с изпражнения³⁷. Полският свещеник, който служи в Моравия и знае много добре чешки, по време на изповед, след като е изслушал невинните прегрешения на една доста възрастна жена от неговата енория, заявил: *Babičko, vy se musíte popravit!* (*popravit* = да извърша екзекуция). Шокирана, женицата избягала от изповедалнята. Друг пример е невинната двойка думи с противоположно значение в нашите два езика: *nůžky* = *pożuczki* ‘ножички’ и *požučky* = *nóžki* ‘крачета’. Подобни комуникативни проблеми може да създаде двойката думи *posel* = *poslaniec* ‘пратеник’ и *poslanec* = *poseł* ‘депутат’. Много лексикални затруднения могат да създадат такива „измамни думи“, затова ще спомена още десетина еднакво или приблизително еднакво звучащи в двата езика думи, чието значение е различно³⁸. Но има чешки думи, чието значение полякът ще разбере без никакъв проблем, напр. *divadlo*=*teatr* (≠ *diwadło*), *laska* = *miłość* (≠ *laska*, *kij* ‘бастун, пръчка’), но *laska* = *miłość*, *nemocnice* = *szpital*. Някои думи, които звучат еднакво в двата езика, имат малко по-различен емоционален нюанс (в полския език са неутрални, а в чешкия – с емоционална окраска)³⁹. Освен това чехите са запазили в езика си много присъщи за тях чешки названия, чието родословие е от времето на националното възраждане през XIX в. Като малко по-късни названия с подобен генезис можем да споменем последователно използваните типично чешки еквиваленти на интернационализми, заети в много езици, като напр. *rozhlás* = *radio*, *párek w rohlíku* = *хот дог*, *nástupišť* = *непон*, *mluvnice* = *граматика*, *počítač* = *компютър*.

Често пъти не лексикалните разлики, а разликите в граматическия род създават голям проблем, тъй като това се свързва с подбора на съответната форма на определението или сказуемното определение (напр. *Červená tramvaj jelá do garaži/vozovny*. [*Czerwony tramwaj jechał do garażu/zajezdni*]

³⁷ В показваната по полската телевизия през 90-те години реклама перефразираната поговорка *Gość w dom, ser na stół!* (*Гост вкъщи, сирене на масата*) будеше сред чехите, гледащи рекламата, буря от смях поради полско-чешката омонимия *ser* (‘сраж’) *na stół!* Произвежданото в Чехия и предназначено за полския пазар сирене с плесен *Sekret mnicha* ‘тайната на монаха’ будеше сред чешките млекарни-сиренопроизводители смесени чувства, защото чешкият *sekret* на полски означава ‘изпражнения’.

³⁸ Напр.: полски израз – чешки израз (полско значение на чеш. омоним); *bydło* ‘добитък’ – *bydło* (‘dobrobyt’, ‘благоденствие’), *dziwka* (‘уличница’) – *dívka* (‘dziewczyna’), *brzydki* (‘грозен’) – *břítký* (‘ostrzy/naostrzony’), *domownik* (‘съжител’) – *domovník* (‘dozorca domu’), *dostojnik* (‘висш чиновник’) – *důstojník* (‘oficer’), *luka* (‘празнота’) – *luka* (‘łąka’), *kwiecień* (‘април’) – *květen* (‘maj’), *lichy* (‘лош, некачествен’) – *lichý* (‘nieparzysty’), *lis* (‘лисица’) – *lis* (‘prasa ‘печатница’/tłocznia’), *liczydło* (‘сметало’) – *ličidlo* (‘szminka’), *trup* (‘инструмент’) – *trup* (‘tułów’), *zachód* (‘запад’) – *zachód* (‘ubikacja’), *nastrój* (‘настроение’) – *nastroj* (‘instrument muzyczny’), *skala* (‘инструмент’) – *skála* (‘машаб’), *sok* (‘сок’) – *sok* (‘противник/ съперник’), *statek* (‘кораб’) – *statek* (‘имане, имот/folwark’), *teczka* (‘чанта’) – *tečka* (‘кропка/plamka’).

³⁹ Напр.: *aktor* = *herce* (≈*akter*), *apetyt* = *chul* (≈*apetit*), *fabryka* = *tovarna* (≈*fabrika*), *rynek* = *náměstí* (≈*rynek*, *rynk*), *szpital* = *nemocnice* (≈*špital*)

(Червен трамвай пътуваше за гаража/деното)⁴⁰. От моя дидактически опит произтича, че посоченото граматическо родово несъответствие на полските и чешките еквиваленти, създава много трудности на студентите по бохемистика. За щастие, контекстът на изречението често пъти помага да се разрешат подобни съмнения.

Флексите на чешките географски имена също могат да създадат трудности – съмнения може да предизвика склонението на името на град *Hradec Králové*. Как да се скланя на полски, дали изобщо да се скланя, или да се използва чешката форма в *Hradec Králové*, пополячена като *Hradcu Královej*? Истинско щастие е ако чешкият град има полска версия за своето име (мотивирана исторически или по друг начин), напр. *Praha = Praga, Olomouc = Olomuniec, Přerov –Przerów, Jihlava = Iglawa*, тъй като тогава то може да се скланя според полските норми⁴¹. Преводачът трябва много да внимава при превода на старите чешки имена на градове в Европа, защото и тук има скрити засади: *Benátky* [Венеция], *Kodaň* [Копенхаген], *Janov* [Генуа], *Cáchy* [Аквизгран, Аахен], *Gent* [Гандава], *Lutych* [Лиège/Leodium/Luik]. А как да бъдат оптимално преведени на полски традиционните названия на чешките институции? *Pražský hrad* (Пражкият дворец), често пъти така поляците погрешно наричат Храдчани⁴². Прочутият пражки *Obecní dům v Praze*, буквално означава *общински дом*, но този полски еквивалент не е много прецизен и адекватен именно при съпоставянето на това полско нескопосано название с тази перла на европейския сецесион. *Obecní dům v Praze* следва да се преведе като *Представителен дом на град Прага*, а не като *пражка община* и мисля, че това би била оптималната версия. Но не само преводът на чешките названия може да създаде трудности – също така измамно може да се окаже и дословното превеждане на полски думи при аматьорските опити на някои поляци да говорят на чешки, защото измамни могат да се окажат напълно „естествени“ асоциации⁴³, близки

⁴⁰ Напр.: *autorytet* (м.р.) = *autorita* (ж.), *wariant* = *varianta*, *etap* = *etapa*, *reportaż* = *reportaż* (ж.р.), *tramwaj* = *tramwaj*, *garaż* = *garáž* (ж.р.), *Paryż* = *Paříž* (ж.р.) (голямо улеснение при първите три думи са типично женските окончания на -a). Положението се усложнява когато съществителните са от чужд произход с полско окончание -ina/-yna, а съответстващата чешка – на -in (-in) / -jn, пр.: *adrenalina* = *adrenalin*, *benzyna* = *benzín*, *nikotyna* = *nikotín*, *witamina* = *vitamin*, *penicylina* = *penicilin*, *parafina* = *parafin*.

⁴¹ Друг проблем може да се окаже полската транскрипция на чешки географски наименования, особено когато тя е исторически определена, макар и да звучи неумело и изкуствено, напр. *Poděbrady* = *Podziebrady* – по-добре за ухото звучи версията *Podiebrady*.

⁴² В действителност *Hradčany* това не е самият замък, а квартал на Прага, в който доминира дворецът (или по-скоро големият дворцов комплекс). *Pražský hrad* или само *Hrad*, е също така лексикален символ на властта на президента на републиката (съответстващ на полския Белведер), затова по отношение на гр. Прага следва внимателно да се използват тези названия.

⁴³ Забавен пример за ефекта от такива опити е хумористичният вече еквивалент на ок-

до цитираните по-рано псевдочешки примери за названията на таралежа, заека, гълъба и т.н.

Както се вижда от изложените до тук констатации, „лесният“ за поляка чешки език може да предизвика много трудности и недоразумения. Буквалната аналогия с полския език може да се окаже измамна: полякът и чехът все някак си „ще се разберат“ (с помощта на извънезиковите средства – жестове и мимика), въпреки че този диалог може да бъде пълен с недоразумения, с думи и изрази с мнима за лаиците полско-чешка и чешко-полска идентичност. В такива случаи, съзнанието за собствените знания и умения, езиковата въздържаност, както и самокритичността по отношение на аматьорското ползване на чешкия език, могат да ни предпазят от присмех в очите дори и на най-толерантния чешки събеседник, от възникването на неприятни недоразумения, както и от създаването на негативни стереотипи – хетеростереотипи – на езикова основа. Оpozнавайки взаимно своите страни и общества, културата и езика, допринасяме за изчезването на старите исторически негативни наслагвания, елиминираме от нашите двустранни полско-чешки отношения обидните определения. Впрочем, много от тях отдавна са загубили своята актуалност. Живеем в една Европа, можем взаимно да се „посещаваме и оглеждаме“, когато имаме желание за това. Така че нека се стараем обективно да оценяваме нашите съседи и другите славянски братя, които нееднократно са преживели „по-добре“ своята история, по-добре са си „подредили“ собствения двор и страна, „измислили са“ оригинална култура и съвършен език. Нека да уважаваме тяхното своеобразно различие и да не създаваме повърхностни стереотипи и обидни определения, а добросъвестни и справедливи проверени мнения. А изучавайки техния език – чешки или словашки, със сигурност по-добре ще ги разберем и опознаем, като същевременно по този начин ще избегнем създаващите ни грижи „измамни еквиваленти“.

Библиография

- Барон: Вагон, R. *Čech v polském zrcadle, Polák v zrcadle českém*, <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=095&clanek=050907> [Dostęp: 20.06.2014].
- Валента 1995: Valenta J. *Polska i Polacy w oczach Czechów. – Dzieje Najnowsze*, z. 2, Warszawa, 1995, 135–142.
- Вжешински 2007: Wrzesiński, W. *Sąsiad. Czy wróg? Ze studiów nad kształtowaniem obrazu Niemca w Polsce w latach 1795–1939*. Wrocław: Wyd. UWr, 2007.

топода (на пол. ośmiornica) (=chobotnice), който „на чешки“ звучал *osmiramínko* (от *ramínko* – раменце, презрамка) . Един млад бохемист е създал съответстващ термин, който от полска гледна точка е бил доста правдоподобен; по такъв начин възникнала необикновена лексема с хумористичен заряд, въпреки че контекстът, в който е бил използван, е бил напълно сериозен – дискусия на тема морски и океански животни.

- Грацова 1998: Gracová, B. *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže*, Ostrava: Nakl. OU, 1998.
- Энциклопедия 2005: *Język polski. Encyklopedia w tabelach*, [red. W. Mizerski], Warszawa: Wyd. Adamantan, 2005.
- Желински 2008: Zieliński, A. Kronika przyprawionej gęby. – *Polityka*, nr 51/52 (2685), 20–27.12.2008, 114–117.
- Жентара 1999: Zientara, B. *Potomkowie Lecha i Czecha*. – *Mówią wieki*, nr 3, Warszawa 1999, 24–28.
- Кишелевски 1995: Kisielewski T. *Czesi w oczach Polaków*. – *Dzieje Najnowsze*, z. 2, Warszawa, 1995, s. 115–133.
- Липман 1922: Lippmann, W. *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace & Co, 1922.
- Лотко 1992: Lotko, E. *Zrádná slova v polštině a češtině (Lexikologický pohled a slovník)*. Olomouc: Votobia, 1992.
- Лотко 1986: Lotko, E. *Čeština a polština v překladatelské a tlumočnické praxi*. Ostrava: Profil, 1986.
- Лотко 1995: Lotko, E. *Synchronní konfrontace češtiny a polštiny (Soubor statí)*. Olomouc: VUP, 1997.
- Нолен 2007: Nollen, T. *Spokojnie to tylko Czechy. Przewodnik po różnicach kulturowych*. Warszawa: Newsweek Polska, 2007.
- Орлош 1980: Orłoś, T.- Z. *Polsko-czeskie związki językowe*. Kraków: PAN/Ossolineum, 1980.
- Паточка 1994: Patočka J. *Kim są Czesi?* [tłum.: J. Baluch]. Kraków: MCK, 1997.
- Полша – Чехия 1947: *Polska – Czechy. Dziesięć wieków sąsiedztwa* [red. T. Lehr-Splawiński]. Katowice–Wrocław: wyd. IŚ 1947.
- Речник 1989: *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia, 1989.
- Речник 1994: *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-bułgarskich*. [red.: E. Tokarz, M. Karpaczewa, Ch. Symeonowa]. Katowice: Wyd. „Śląsk“, 1994.
- Речник 1998: *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-chorwackich* [red. E. Tokarz]. Katowice: Wyd. „Śląsk“, 1998.
- Речник 1999: *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko-słoweńskich* [red. E. Tokarz]. Katowice: Wyd. „Śląsk“, 1999.
- Стереотипи 1995: *Narody i stereotypy*, [red. T. Walas]. Kraków: MCK, 1995.
- Тарайло-Липовска 2000: Tarajło-Lipowska, Z. *Kapoan Naopak. O czeskim dla Polaków, być może mało zaawansowanych, ale mocno zainteresowanych*. Wrocław: WUWr, 2000.
- Ткачевски 2009: Tkaczewski, D. *Czesczyzna i polszczyzna na poważnie i na wesoło czyli o polsko-czeskich i czesko-polskich stereotypach językowych*. – [w:] *Republika Czeska na arenie międzynarodowej. Polityka europejska i kultura*, Kraków, 2009, 53–63.
www.youtube.com/watch?v=audMc2ptnWk
www.ekabaret.pl/video.php?cmd=click&id=854
www.nonsensopedia.wikia.com/wiki/Język_czeski

e-mail: tkaczewski@poczta.onet.pl

Превод от полски: Ина Михайлова (София)